

NARCÍS VERDAGUER I CALLÍS DAVANT EL DRAMA DE MOSSÈN CINTO*

JOAQUIM COLL I AMARGÓS

No pretenem en les pàgines que segueixen reconstruir tots els elements de la tragèdia verdagueriana. Aquesta seria una tasca ingent que depassa de molt les nostres possibilitats i el propòsit d'aquest article. En aquest sentit, volem apresar-nos a dir d'entrada que, tret d'una carta inèdita que Narcís Verdaguer adreçà a l'escriptor lorenès Maurice Barrès, no disposem de nous materials diferents dels ja coneguts pels verdagueristes. Al costat d'això, el cert és que existeix una nombrosa bibliografia que, si bé subministra interpretacions a voltes no sempre coincidents, ens permet de referir-nos a la tragèdia verdagueriana sense haver de recular gaire cronològicament ni haver d'entrar tampoc en el seu entortolligament¹. Aquí, doncs, mirarem tan sols de situar l'actitud personal i l'actuació pública de l'advocat i polític catalanista Narcís Verdaguer i Callís (Vic, 1862 - Barcelona, 1918)² davant un escàndol que, atès l'afecte personal i el parentiu que els unia (eren cosins germans), li deixà un agre record per sempre més.

---

* El present article forma part d'una investigació biogràfica en curs sobre la figura de Narcís Verdaguer i Callís.

1. D'entre la multitud d'escriptors nosaltres ens hem servit en un primer moment dels següents títols: Valeri SERRA i BOLDÚ, *Biografia de mossèn Jacinto Verdaguer* (Barcelona, APEC, 1924); P. Manuel MONJAS, *Documentos inéditos acerca de Mosén Jacinto Verdaguer. Su amistad con los agustinos de El Escorial* (Barcelona, Editoria Juventud, 1933); Josep MIRACLE, *Verdaguer, entre la lira i el calze* (Barcelona, Aymà, 1952); JOAN TORRENT I FÀBREGAS, *Mossèn Cinto a la Gleba. La gestació del drama verdaguerià* (Barcelona, Barcino, edició de 1989); Josep JUNYENT i RAFART, «Estudi Preliminar» dins *Manuscrits verdaguerians de revelacions, exorcismes i visions. vol. 1, Llibretes de visions de Teresa* (Barcelona, Barcino, 1994); sense oblidar les rigoroses anotacions i les fonts documentades que introduïren Josep M. de CASACUBERTA i JOAN TORRENT I FÀBREGAS en l'edició crítica del valuós *Epistolari de Jacint Verdaguer* (Barcelona, Barcino, 1959-1993), 12 volums.

2. Per als detalls biogràfics, el treball més complet continua sent el que en el seu dia publicà l'erudit Miquel dels Sants SALARICH i TORRENTS, *Narcís Verdaguer i Callís (1863-1918)*, «Ausa», núm. 45 (1963), ps. 423-433. Posteriorment, ha quedat palesa la importància d'aquest personatge en la vertebració del catalanisme polític en els treballs de diferents historiadors, d'entre els quals destacarem: Borja de RIQUER i PERMANYER, *Narcís Verdaguer i Callís. Pioner del catalanisme burgès*, «L'Avenç», núm. 6 (1977); Jordi CASASSAS i YMBERT, *Entre Escil·la i Caribdis. El catalanisme i la Catalunya conservadora de la segona meitat del segle XIX*, (Barcelona, La Magrana, 1990); i Jordi LLORENS i VILA, *La Unió Catalanista i els*

Tanmateix, però, per a la comprensió mínima dels fets que tot seguit explicarem, creiem necessari posar-hi de manifest alguns antecedents. Segons tots els verdagueristes, l'origen del drama es troba en el fort impacte que produí en Mn. Cinto el viatge que, la primavera de 1886, féu pels llocs de la Terra Santa. En retornar, el capellà poeta entrà progressivament en un procés de crisi espiritual que, a més de fer minvar la brillant producció literària, el conduí a una desordenada pràctica de la caritat cristiana i a una recerca obsessiva de models de santedat. Cal tenir en compte, però, que a la base d'aquest nou capteniment hi havia, en el poeta, una presa de consciència respecte de les misèries humanes i un desig de mitigar una problemàtica social que en aquells anys s'havia agreujat pel final de «la febre d'or». A través d'una major i sincera acció caritativa dels cristians, l'almoïner de can Comillas creia possible evitar que els pobres i els obrers s'adherissin a l'activitat anarquista llavors en auge i, d'aquesta manera, fer-los més fàcil el retorn al sender marcat per l'església catòlica. L'emfasització dels aspectes místics i una obsessió malaltissa per lluitar contra l'acció del diable en el món el dugueren a partir de 1889 a participar en les activitats d'un grup exorcista de vidents i fanàtics liderat pel pare Joaquim Piñol i conegut com la Casa de l'Oraçió, secta que exercí una fatal influència sobre el poeta. D'aquest radical viratge en la biografia del poeta, n'és un clar exemple el refredament de la seva amistat amb el canonge Jaume Collell, a qui debades intentà convèncer perquè se sumés a unes pràctiques exorcistes tan radicalment allunyades del programa cultural de la Renaixença i de l'ortodòxia catòlica. Aquesta situació d'il·luminisme religiós portà Mn. Cinto a despendre's d'enormes quantitats econòmiques enmig d'una disbauxa caritativa que el conduí a malbaratar no tan sols les almoïnes del marquès i els seus ingressos com a *empleat* dels López, sinó fins i tot els estalvis, que havien d'assegurar-li la vellesa. En el seu deliri caritatiu i místic, el capellà acabà per endeutar-se, comptant tan sols amb la *protecció* de la divina providència.

Cenyint-nos, però, a allò que ens proposàvem en aquest article, cal assenyalar que la relació entre Narcís Verdaguer i Callís i Jacint Verdaguer i Santaló, que es portaven disset anys de diferència, es va intensificar notablement quan aquell baixà, l'any 1883, a estudiar lleis a Barcelona i passà a ocupar una cambra del pis de l'altre al carrer de la Canuda, número 14. Aquesta era una casa veïna del convent de monges teresianes, del qual Mn. Cinto esdevindria confessor el 1887, moment a partir del qual entraria en contacte amb un món de sofrances humanes que l'acabaria conduint a una radicalització de la pràctica religiosa. Mentrestant, en aquell pis Narcís Verdaguer hi viuria durant prop de deu anys, fins que va contraure matrimoni amb Francesca Bonnemaison. Aquí tindria seu, a principis dels noranta, la redacció del setmanari «La Veu de Catalunya» i seria lloc habitual de tertúlies literàries i polítiques. Així doncs, els dos cosins germans van viure

---

origens del catalanisme polític, (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992). D'altra banda, el lector observarà la variació d'un any en la data de naixement de Narcís Verdaguer entre la que figura en l'article citat del Dr. Salarich i la que nosaltres donem en el cos del text. La modificació que introduïm l'hem establerta després de consultar i contrastar diferents documents d'època i és un primer resultat de la nostra investigació.

una llarga temporada junts, temps durant el qual, a més d'aprofundir en la seva amistat, Narcís Verdaguer va acabar ajudant el poeta quan aquest es trobà sobrecarregat de feina —l'ajudà en la traducció del poema *Nerto*, de Mistral (1885)³, i féu un repàs de *L'Atlàntida* (1886) per a la tercera edició⁴. Per la seva banda, Jacint Verdaguer facilità al seu parent certes feines: el va fer ajudant seu els primers anys en les tasques d'almoïner de can Comillas i li va arranjar l'entrada a casa d'Eusebi Güell i d'Isabel López com a mestre de llatí dels fills d'aquests⁵.

Ara bé, tot sembla indicar que, a partir de l'entrada de Narcís Verdaguer en l'activisme catalanista a finals dels vuitanta, moment que coincideix com veiem amb la crisi espiritual de Mn. Cinto, la relació entre ambdós començà de mica en mica a aflluïxar-se en intensitat i intimitat. D'aquesta manera, no creiem que el jove cosf conegués la complexitat de l'evolució personal del seu parent. A més, quan es produeix la sortida de Mn. Cinto del palau dels Comillas a Barcelona, a finals de maig de 1893 —un cop el marquès de Comillas i el bisbe Català explicaren al prelat de Vic, Dr. Morgades, les «razones poderosísimas» que feien necessari que aquest es fes càrrec immediat del sùbdit— coincideix, en el temps, amb un període de moltíssimes ocupacions personals i públiques de Narcís Verdaguer. En primer lloc, l'enllestiment dels estudis de doctorat en dret, en compliment de la promesa feta al seu futur sogre, Gil Bonnemaïson, i la consegüent marxa, a principi de juny, a la capital de l'Estat per examinar-se. En segon lloc, l'atragament que comportaven els mil i un detalls del casori amb Francesca Bonnemaïson i Farriols (1872-1949) que se celebraria al cap de poc menys de dos mesos. I, en tercer lloc, en l'ordre polític, la preparació de la segona assemblea catalanista convocada a Reus el 28 i el 29 de maig, si bé, finalment, per mor de les

---

3. Pel que fa a la traducció de *Nerto*, en un article necrològic anònim —però presumiblement de Francesc Cambó — aparegut a «La Veu de Catalunya» (12 d'abril de 1918) sobre la figura de Narcís Verdaguer s'assenyala que la traducció del poema de Mistral la féu en realitat Narcís Verdaguer (dessota el pseudònim de *Franar*), per bé que el nom no sortís esmentat a l'edició. Certament, la referència conté un error clar, ja que l'esmentat pseudònim correspon al duet [Fra]ncesca Bonnemaïson i [Nar]cís Verdaguer, que no fou utilitzat fins després del matrimoni entre ambdós, a partir de 1893. Josep M. SOLÀ i Ramon PINYOL, *Set cartes inèdites de Verdaguer a Mistral*, «Anuari Verdaguer» (1989), p. 9. Amb tot, creiem que la informació podria ser en part certa. D'una banda, no hem d'oblidar les segures confidències que Narcís Verdaguer degué fer a F. Cambó durant els llargs anys d'intima amistat. I, d'una altra, no podem menystenir que N. Verdaguer tenia un coneixement molt profund del provençal —com demostraria en les traduccions de contes publicats al setmanari «La Veu de Catalunya» durant els anys noranta, avantatge que, cal assenyalar-ho, li facilitaria una estreta relació amb tot el cercle d'escriptors i poetes que envoltaven Mistral i que s'aplegaven en el felibratge. Pel que fa a alguns dels aspectes de la relació de N. Verdaguer amb els felibres, vegeu Joaquim COLL, *El catalanisme conservador davant l'afer Dreyfus (1894-1906)* (Barcelona, Curial, 1994).

4. Aquesta informació es dedueix de la correspondència entre ambdós a través de l'*Epistolari... op. cit.* (1977), vol. v, carta núm. 500, ps. 74-75, (Barcelona, devers 28 desembre 1885), i carta núm. 502, ps. 77-88, (Vic, 29 desembre 1885).

5. *Id.*, (1974), vol. iv, carta núm. 414 (Barcelona?, segona quinzena de setembre 1884), ps. 183-185. La correspondència de Narcís Verdaguer ens confirma que exercí aquest mestratge envers els germans barons Güell i López. Arxiu Nacional de Catalunya: Fons N. V. C. (inventari 152), correspondència rebuda d'Eusebi Güell, signatura: 04.01.113-116 (s/d); ídem de Joan Antoni Güell, signatura: 04.01.117-119 (s/d); ídem de Ramon Picó, signatura: 04.01.169 (s/d).

altres ocupacions i també d'un clar distanciament respecte de la mateixa marxa de la Unió Catalanista, no hi assistiria⁶.

Dit això, no creiem que Narcís Verdaguer fos informat fins setmanes més tard, i segurament a través de Jaume Collell, d'algunes de les raons que hi havia al darrere de l'allunyament de Mn. Cinto de Barcelona. En això, però, cal tenir en compte que, segons l'estudiós Josep Junyent i Rafart, Morgades «no comunicà al canonge [...] cap de les “razones poderosíssimas” que el bisbe de Barcelona li havia expressat per foragitar [Mn. Cinto] Verdaguer de Barcelona.»⁷ D'aquesta manera, el desconeixement precís de tot l'entramat féu que, en els primers mesos, Collell pensés que, al costat de les «majaderías» exorcistes de Mn. Cinto, hi havia també «influencias poco rectas, algunas jesuíticas», orquestrades en contra del seu vell amic per tal de desplaçar-lo del palau dels Comillas. Aquesta fou, si més no, la primera versió que el canonge donà d'aquests fets al pare agustí Francisco Blanco García, de El Escorial⁸. Tot i que no disposem de cap prova, és possible que Narcís Verdaguer pensés inicialment quelcom de semblant⁹. Així, per bé que aquest havia d'estar necessàriament en antecedents respecte d'algunes de les activitats exorcistes i caritatives del seu cosí germà —que practicava en companyia de l'altre cosí, també capellà, Joan Güell i Pou i del sacerdot expauil Joaquim Piñol—, creiem, però, que no fou fins després del seu casori que Narcís Verdaguer prengué plenament consciència de la delicada situació econòmica de Mn. Cinto¹⁰.

6. Narcís VERDAGUER I CALLÍS, *La segona assemblea catalanista*, «La Veu de Catalunya» (28 de maig de 1893), ps 257-258. Respecte de les discrepàncies de Narcís Verdaguer davant la forma en què es posà definitivament en marxa la Unió Catalanista, cal referir-nos a l'obra de Jordi LLORENS I VILA, *La Unió Catalanista... op. cit.*

7. Aquestes raons argüïdes a Morgades pel bisbe de Barcelona, Dr. Català, feien referència al desig d'«actuar contra el grup exorcista, i no pas per la senzilla raó que s'hi practiquessin exorcismes, sinó per raons molt més preemptòries»: l'engany, l'abús i l'extorsió econòmica de què era víctima el crèdul de Mn. Cinto i de retop la família López. Per a tot això, cal remetre'ns a l'excel·lent «Estudi Preliminar» de Josep Junyent al volum 23 de la Biblioteca Verdagueriana, *Manuscrits verdaguerians... op. cit.*, p. 281 i seg., i de manera especial la nota 207 (ps. 288-289).

8. Manuel MONJAS, *Documentos inéditos...*, *op. cit.*, citat per Josep JUNYENT I RAFART, *Manuscrits verdaguerians... op. cit.*, ps. 258-259, nota 181.

9. És possible que, posteriorment, també rebés notícies per la banda de mossèn Joan Güell i Pou, auxiliar de Mn. Cinto en el repartiment de les almoines dels marquesos de Comillas i successor d'aquell en el càrrec de capellà major de la Companyia Transatlàntica. Mn. Güell va escriure l'obra *Vida íntima de mossèn Jacinto Verdaguer, Prebere* (Barcelona, Imp. «El Siglo xx», 1911), biografia rica en anècdotes i documentació, per bé que, globalment, traïda per la voluntat autoexculpatorià de l'autor. La seva relació amb Narcís Verdaguer, tot i llur lligam de parentesc, sembla que fou més aviat minsa, per la qual cosa deduïm que entre ambdós personatges hi devia haver diferències de criteri. És probable que Narcís Verdaguer desaparegués l'anterior actuació exorcista de Mn. Güell i la seva poc afortunada intervenció en l'episodi de Simona Aparicio, incident al qual més endavant ens referirem.

10. L'enllaç matrimonial de Narcís Verdaguer amb Francesca Bonnemaison tingué lloc a Barcelona, a l'església de la Mare de Déu de la Mercè, el 19 de juliol de 1893, cerimònia que fou beneïda pel bisbe Morgades, que baixà expressament de Vic en companyia de Mn. Cinto, qui, per la seva banda, va oficiar la missa, trencant així per unes poques hores la reclusió al santuari de la Gieva. La inquietud davant la imprevisible actuació del desposseït almoïner de can Comillas aparegué reflectida aquell mateix dia en el fet que, Morgades, en acabar el dinar de celebració de la boda, s'endugué apressadament Mn. Cinto altre cop a Vic. *Epistolari...*, *op. cit.*, (1984), vol. viii, carta núm. 964, p. 119 (Vic, mitjan juliol 1893).

D'altra banda, és important fer notar que en la decisió de traslladar Mn. Cinto de Barcelona no intervingué per a res la qüestió de la compra de la finca coneguda com els Penitents de Vallcarca, puix que ni el marquès ni el bisbe Morgades no se n'assabentaren fins que l'exalmoïner no fou a la Gleva. Aquesta possessió Mn. Cinto l'havia adquirida, sense tenir recursos propis, el març de 1892, induït, segons Junyent i Rafart, pels membres de la secta exorcista de Vallcarca, circumstància que el duqué a endeutar-se fins a vint-i-una mil pessetes d'aquella època, esdevenint aquesta imprudent compra la font principal dels seus problemes econòmics posteriors¹¹. En canvi, qui sí que en sabia alguna cosa dels Penitents, per bé que fos vagament, era Narcís Verdaguer, com sembla que hom pot deduir de la tercera de les cartes (datada el 20 de setembre de 1893) que Mn. Cinto li trameté d'ençà que es trobà a la Gleva, i en la qual per primera vegada es refereix a aquests enutjosos assumptes que en endavant centraran les seves preocupacions i també la relació amb son cosí advocat¹². A més, cal fer notar que en aquesta mateixa missiva li comunicava que havia decidit atorgar-li poders ara que ell hauria d'absentar-se de Barcelona la majoria de vegades. Per aquest motiu i durant poc més d'un any, Narcís Verdaguer esdevé, en paraules de Joan Torrent i Fàbregas, «la persona de confiança de l'endeutat capellà.» En virtut d'aquests poders, per bé que amb una capacitat real d'intervenció limitadíssima, Narcís Verdaguer entrarà «en freqüent contacte amb Satrústegui [l'administrador del marquès de Comillas a Barcelona d'ençà que aquest havia instal·lat la seva residència principal a Madrid] i amb el bisbe Morgades»¹³.

En els mesos següents, assajarà de posar ordre en els papers i en els comptes del seu cosí a fi de determinar l'abast real dels deutes i aclarir la situació jurídica precisa de la finca dels Penitents de Vallcarca. En els primers mesos d'estada de Mn. Cinto a la Gleva semblava que les coses, a ulls del bisbe, el marquès i Narcís

11. Segons Josep Junyent, es tractaria d'un altre grup de pressió diferent del de la Casa de l'Oració, però que fins ara hauria passat desapercbut per a la majoria dels verdagueristes. *Op. cit.*, ps. 265-266.

12. «Anem ara á Santa Creu de Vallcarca. Me sembla haverten dit alguna cosa avans del hestiu, y a no haver sigut, te n'hauria parlat llargament les últimes vegades que he baixat á Barcelona. Contant ab ton assentiment, vaig donarte poders per lo que s'hagues de fer en ma ausencia, juntament ab los Sors. Catá y Janer, davant el notari Vilaclara. Essent jo fora, realment me convé que t'hi fixes y estigas a la mira. Aqueixos dos Srs. son de tota confiança, com y també lo Sr. Botta, que hi te diners posats. Ab ells tots intentarem vendre les aygues de la finca, y vetaqui l perque de la subasta de que t'han parlat. Jo no crech que per aixó se necesiten diners. La Verge del Carme te pagarà l interés que t prengas per aqueixa possessio seva. Ella sia ab tu, ab los teus y ab ton cosí, que de cor t estima.» *Epistolari...*, *op. cit.*, (1984), vol. viii, carta núm. 972, ps. 129-130.

13. JOAN TORRENT I FÀBREGAS, *Mossèn Cinto a la Gleva. La gestació del drama verdaguerià* (Barcelona, Barcino, edició de 1989), p. 137 i seg. Respecte a Antonio de Satrústegui Barrie (1867-1901), Joan Torrent ens reporta, en el capítol d'esmenes a la primera edició del citat llibre, la informació que en el seu dia li subministrà Jesús Pabón. Gràcies a això sabem que Satrústegui era cosí germà de la segona marquesa de Comillas, María Gayón Barrie, i que la seva dona, Isabel López Díaz de Quijano, al seu torn era també cosina germana de Claudi López Brú. El lligam, però, no era tan sols familiar, sinó que també era econòmic, puix que el pare d'Antonio Satrústegui, Patricio, havia estat soci d'Antonio López y López des de la fundació de la Companyia Transatlàntica. El fill ocupà el càrrec de secretari i administrador del segon marquès de Comillas, al palau de Portaferriera, en el qual tingueren la residència ell i la seva muller; en traslladar-se a Madrid els marquesos, Antonio de Satrústegui «actuà en representació seva amb plens poders» en l'afar Verdaguer. *Id.*, ps. 317-318.

Verdaguer estaven en camí d'arreglar-se. L'estada en aquell santuari havia permès a Mn. Cinto de recuperar-se del deteriorat estat físic a què l'havia conduït l'agitació espiritual del període dels exorcismes i, a més, la tranquil·litat recobrada li havia permès de començar noves composicions poètiques. Tot això —al costat, ben segur, de la tasca de Narcís Verdaguer que, com escriu Junyent i Rafart, li feia «mig de procurador»¹⁴— féu que, en els primers mesos de 1894, i per un moment, hom cregués que el traspàs de la finca en favor del marquès era un fet i que aquest pagaria els deutes de l'exalmoiner. Els esdeveniments, però, no seguiren la lògica que els protagonistes haurien desitjat i la realitat del drama acabà sent tota una altra¹⁵.

Pel que fa a l'intercanvi epistolar entre Mn. Cinto i Narcís Verdaguer en el període glevatà, el cert és que durant el primer any i mig fou molt sovintejat i d'un to clarament afectuós; cal tenir en compte que, en els seus viatges a Barcelona, Mn. Cinto s'hostatjava freqüentment en el pis dels Verdaguer al carrer del Duc de la Victòria on tenia una cambra especialment reservada. Per bé que la qüestió econòmica s'enduu la part del lleó de la correspondència entre ambdós, cal no oblidar, tanmateix, l'altre aspecte que els unia des de molt abans: la vessant literària i, concretament, els encàrrecs que el jove cosí li feia davant els editors, els crítics i els il·lustradors. Assenyalem, a més, que el setmanari «La Veu de Catalunya» (1891-1898), que dirigia principalment Narcís Verdaguer, inseriria al llarg de tot l'any 1893 set poesies setmanals de Mn. Cinto, una per cada dia, que formen el dictari titulat *Roser de tot l'any*, a més del ja conegut cant *Oliba* del poema *Canigó*, en ocasió de la restauració de Ripoll. L'any següent el setmanari publicaria les següents poesies: *Pensaments*, *Goigs de Santa Maria de Ripoll*, *Goigs del Cor de Maria* i *Goigs del Beato Diego de Cádiz*. En canvi, en el fatídic any 1895, la presència de Mn. Cinto es reduiria a una sola composició, *Des del Montseny*¹⁶.

Llegint la correspondència entre ambdós, hom s'adona perfectament de l'angúnia de Narcís Verdaguer davant la situació que travessava el seu cosí, sobretot en anar descobrint que Mn. Cinto seguia desplegant des de la Gleva una intensa activitat caritativa i que, per tant, els deutes, en comptes de minvar, creixien, i que els creditors, en sentir-se burlats i estafats, començaven a emprendre mesures judicials per reclamar el que era seu. En canvi, les respostes del capellà són, en general, i segons afirmen els editors de l'*Epistolari*, les d'un «subjecte il·luminat i obsès, replegat en si mateix i convençut de la pròpia raó, segur d'obrar d'acord amb la voluntat divina.»¹⁷. En efecte, les respostes de Mn. Cinto en els comentaris d'angoixa i d'intranquil·litat de Narcís Verdaguer són ben reveladors de la seva

14. *Op. cit.*, p. 260.

15. Tots aquests detalls es poden seguir en l'obra de Joan TORRENT I FABREGAS, *op. cit.*, ps. 163-200. També directament a l'*Epistolari...*, *op. cit.*, (1984, 1986), vols. VIII i IX.

16. Com han assenyalat els estudiosos de l'obra verdagueriana, en el període glevatà l'obra creativa del poeta es recuperà de la sequera dels anys dominats pels exorcismes. Per a aquesta qüestió, vegeu l'estudi de Joan TORRENT I FABREGAS, *op. cit.*, ps. 269-302.

17. J. M. de CASACUBERTA i Joan TORRENT I FABREGAS, «Nota preliminar al volum vuitè», dins *Epistolari...* *op. cit.*, (1984), vol. VIII, p. 7.

actitud il·lusa i contemplativa. Així, el juliol de 1894, li escriu: «Estigas tranquil com jo n estich, gracias á Deu. He apres de Santa Teresa la maxima «nada de turbe, nada de espante». Estich embarcat en la barca de Maria, ¿de que tindrè por? Ella sia ab tots vosaltres y ab ton cosí.» I uns dies més tard novament li respon: «No t amohines ni passes pena de mos assumptos. En la ma de Deu los he posat tots, y res del mon me farà perdre la pau y la alegria que regna en mon esperit. Deu cuydará»¹⁸.

Com dèiem abans, malgrat les esperances posades en el fet que el marquès adquiriria la finca, aquest, aconsellat pel seu administrador, Antonio de Satrústegui, anà ajornant *sine die* l'opció de compra d'una manera realment desesperant per a Mn. Cinto, que veia passar el temps i com els deutes començaven a «mossegar-lo com a gossos»; i tot això davant l'astorament de Narcís Verdaguer, que no comprenia l'estratègia dilatòria de Satrústegui¹⁹. Així, al cap de molts mesos de fatigosa lentitud en el tractament d'aquests afers i després d'una conversa clau amb l'administrador del marquès, Narcís Verdaguer es decidí a escriure, a principi de novembre de 1894, directament a Claudi López per mirar de sortir de l'atzucac que amenaça portar Mn. Cinto a declarar-se insolvent i a perdre la finca en mans dels creditors.

Aquesta llarga missiva, que tot seguit detallarem, és realment reveladora, creiem, dels sentiments que mogueren Narcís Verdaguer a actuar en aquest cargolat i espinós afer. Com assenyalen J. M. de Casacuberta i J. Torrent i Fàbregas, Mn. Cinto «hauria d'haver llegit la carta del seu cosí quan, al cap de pocs dies, rompé tota relació amb ell i l'acusà de fals i traïdor.»²⁰ L'objectiu de Verdaguer en adreçar-se al marquès no era altra que fer-li veure la urgència «moral» i «material» de resoldre la greu situació de Mn. Cinto. Així, després de deixar-li clarament entreveure la seva disconformitat per la manera com duia l'assumpte Antonio Satrústegui, immediatament passava a tractar del motiu principal de malfiança del marquès: la fatal influència que exercia la família de Donya Descada sobre Mn. Cinto i que explicava, en part, que els seus deutes no haguessin minvat des que era a la Gleva, ans al contrari. Els rumors que, a Narcís Verdaguer, li havien arribat d'aquesta família —sobre la qual ni una paraula no li havia dit Mn. Cinto— eren summament «desfavorables», però no posseïa proves «irrecusables» en contra. És per això, segons explica en aquesta carta al marquès, que va emprendre una investigació que li permetés de fer-se amb algun document per treure el seu parent de l'engany en què es trobava.

18. *Epistolari...*, op. cit., (1984), vol. viii, cartes núm. 1042 i 1045, ps. 217-218 i p. 221, respectivament (la Gleva, juliol de 1894?).

19. Joan TORRENT I FÀBREGAS, op. cit., p. 175, nota 19. Cal dir, breument, que Satrústegui dubtava de la legitimitat dels deutes de Mn. Cinto, en sospitar que al darrere d'aquests es trobava la intervenció de Donya Descada Martínez, a la qual més endavant ens referirem. En canvi Narcís Verdaguer, que s'havia entrevistat amb alguns dels creditors (Sra. Masdexaxars i Sr. Creus, entre d'altres), assegurava que aquests no tenien res a veure amb la vídua Martínez de Duran i que, per tant, eren completament legítims.

20. *Epistolari...*, op. cit., (1986), vol. ix, apèndix II, p. 255.

«En esto me hallaba, cuando supe que una indiscreción le había hecho saber que yo me ocupaba en este asunto, de tal manera que le enteraron de que yo, como abogado, tenía decidido dirigir á algunos acreedores de aquella señora. Esto era verdad; yo tenía grandes esperanzas de que por este camino abreviaría mi objeto. Mas ya enterado él [Mn. Cinto], vino á Barcelona y me puso en el caso de describirle mis convicciones y mis propósitos. Puesto en el empeño, me atreví á hablarle con energía, á apurarle con todos mis argumentos. Nunca lo hiciera! Mientras yo le estaba hablando con todo el calor y con la convicción de quien desea apartar a una persona querida de un grande daño, le vi sufrir terriblemente. Tenía en sus manos el rosario, y cuando yo esgrimía mis mejores razones, él, como si pidiera á Dios socorro contra una fuerte tentación, trémulo y casi lloroso, besaba el crucifijo con ardor febril. La grandeza de su virtud me rindió. El acabó por decirme que era aquél un combate de gente mala contra gente buena y que rogaría á Dios para que yo no me dejase ganar por los malos; pero me lo dijo con una mansedumbre tan maravillosa en aquella ocasión, que yo no supe ya qué objetarle. Después, cuando me hallé solo, sentí pesar de haberme decidido á hablar. Le había dado un gran disgusto y yo había salido muy quebrantado en la convicción que antes tenía; pues, desde luego, no podía desconocer que las personas que fueron apoyo de mis dichos eran, ó cuando menos habían sido, no muy recomendables.»²¹

El testimoni d'aquest fragment, i del conjunt de la carta, és, a parer nostre, enormement colpidor i posa de manifest que, en aquelles dates, Narcís Verdaguer encara no es podia acabar de creure que el seu idolatrat cosí pogués estar tan equivocat o, el que fóra pitjor, que mentalment es trobés subjugat per la família Duran. Així, tot i disposar d'una carta signada per Donya Deseada i la seva filla en què quedava reflectida llur avidesa, Narcís Verdaguer afirmava davant el marquès que «[todavía] no me atrevo á tener por seguro mi desfavorable juicio sobre aquella familia.»²² No hi ha dubte que el patiment d'aquest degué ser en aquests mesos enorme, car es debatia internament entre la raó —que confirmava la terrible sospita d'extorsió econòmica i dependència psicològica— i la devoció que des de petit sentia envers un home que considerava del tot excepcional.

«No pretendo decir —continuava escrivint N. Verdaguer en commovedora confidència al marquès— que yo tengo por imposible que un hombre tan extraordinario no esté sujeto á las flaquezas de nuestra naturaleza [...]. Pero si que intento manifestar que delante de un hombre como mi primo, siento mejor que

21. *Epistolari...*, op. cit., (1986), vol. ix, apèndix II, p. 250 (Barcelona, devers 2 novembre 1894).

22. *Id.*, p. 251. Compartim l'opinió de Junyent i Rafart que la carta al·ludida de Donya Deseada i la seva filla correspon a la que figura a l'apèndix I del volum ix de l'*Epistolari*, provinent dels papers dipositats a l'arxiu de Montserrat per la vídua de Narcís Verdaguer. Josep JUNYENT I RAFART, op. cit., ps. 292-293, nota 216.

nunca la flaqueza, la impotencia de las fuerzas humanas, y el juicio, el fallo que en otro caso brotaría atrevido de mi razón, queda preso en la indecisión, y aun en el temor de contraponerme á una obra de Dios.

»Con todo, rogando á Dios que me asista muy particularmente con su gracia, yo seguiré las averiguaciones y llevaré adelante mi intento de desenredar este asunto, y en el caso de aparecer con certeza así conveniente, tratar de sacar á mi primo de su engaño; ó en otro caso, modificar mis opiniones.»²³

Ricard Torrents ha escrit que la intervenció de Narcís Verdaguer en l'escàndol del seu cosí, malgrat ser «sincera i fins i tot sacrificada», fou també (com la de l'altre cosí, Mn. Güell) negativa, «en secundar a ulls clucs les iniciatives del marquès i del bisbe, en especial pel que feia a les sospites sobre les relacions de [Mn. Cinto] Verdaguer amb la vídua Duran.»²⁴ A parer nostre, en base als fragments de la carta al marquès que acabem de llegir, l'afirmació de Torrents no ens sembla del tot encertada. En primer lloc, perquè l'opinió de Narcís Verdaguer respecte dels Duran, ho hem vist, no està resolument conformada el novembre de 1894. Els dubtes hi són ben presents, sobretot, perquè el respecte i la «santedat» que li mereix el seu parent, fa que li resulti molt difícil jutjar-lo en llur comportament privat. El que Narcís Verdaguer pretén amb les seves gestions és solucionar la greu situació econòmica del cosí, convèncer el marquès que l'ajornament i l'estratègia dilatòria empitjorava la situació. I, en segon lloc, perquè, com veurem a continuació, no és fins després que Mn. Cinto trenca —unilateralment— la seva relació amb Narcís Verdaguer que aquest passa, si volem dir-ho així, a arreglar-se amb Morgades fent-lo partícip en endavant de les seves conjectures i gestions a prop de Satrústegui i el marquès.

El rompiment de les relacions entre ambdós, la crisi mútua de confiança, es produeix esglaonadament entre la tardor i l'inici de l'hivern de 1894. Primer hi hagué l'incident produït per les declaracions de la serventa de Donya Deseada, Simona Aparicio, testimoni que refermà la convicció del bisbe Morgades respecte de l'explotació de què Mn. Cinto era víctima per la família Duran²⁵. El factor de

23. *Id.*, p. 253.

24. Ricard TORRENTS, *Verdaguer. Un poeta per a un poble* (Vic, Eumo Editorial, 1995), p. 103.

25. En quedar-se embarassada, fruit de l'engany d'un jove que després s'havia fet escàpol a ultramar, Simona Aparicio fou acomiadada per Donya Deseada. Per venjar-se i obtenir alguna ajuda monetària, anà a explicar, primer, a mossèn Güell i, després, a Narcís Verdaguer, les visites de Mn. Cinto a la seva senyora. El primer, sense pensar-s'ho gaire, li pagà el viatge perquè anés a explicar-ho tot al bisbe Morgades, que, immediatament, cridà Mn. Cinto i li recriminà severament el fet de baixar a Barcelona sense permís i de continuar relacionant-se amb la família Duran. En canvi, Narcís Verdaguer es limità, pel que sembla, a escriure a Morgades i a son cosí, a qui, suposem, intentà de fer veure la gravetat del cas. Mn. Cinto li contestà amb una dura i enigmàtica carta: «Jesus y Maria sian en ta companyia y t fassan veure clar en l assumpto de iniquitat en que t embolicavan. Dexa als morts enterrar sos morts. No hi vulgas participar. Se d hont venen les bales y contra qui van, pero, *calicem quaem dedit mihi pater non bibam illum?*...» L'afer de les declaracions de Simona Aparicio foren motiu d'un gran disgust per al poeta i l'inici de la desconfiança envers els cosins. *Epistolari...*, *op. cit.*, (1986), vol. IX, carta núm. 1058, p. 15 (la Gleva, 25 de setembre de 1894).

desencadenament, però, vingué després, quan es produí la notícia de la hipoteca dels Penitents a favor de la vídua Martínez de Duran, decisió que va caure com una bomba entre parents, bisbe i administrador del marquès, que no s'ho esperaven. Ben segur que Narcís Verdaguer es degué considerar desautoritzat, sobretot després de la carta d'intercessió que dies abans havia adreçat al marquès de Comillas, i perquè, a més, teòricament, era l'home de confiança de Mn. Cinto a Barcelona.

Si l'escàndol suscitat per les declaracions de la serventa Simona Aparicio va motivar una primera topada entre Narcís Verdaguer i Mn. Cinto (vegeu nota 25), després de la hipoteca en favor de Donya Deseada la relació es glaçà i cessà bruscament la correspondència entre ambdós. Tot i la complexitat de la decisió presa pel capellà poeta (no sabem fins a quin punt induïda per la cobdícia de la vídua), el cert és que aquest nou fet fou admès —entre parents, superiors eclesiàstics i antics protectors— com la prova definitiva de la subjecció de l'exalmoiner a la voluntat d'aquella senyora²⁶. Malgrat l'astorament i el desencís de Narcís Verdaguer davant l'actuació de Mn. Cinto, aquell no es desentengué ni de bon tros de la sort del seu parent. En endavant seguí de més a prop les accions del desventurat cosí i bescanvià informació amb el bisbe Morgades respecte de llurs respectives gestions i sospites. Si és que entre ambdós mai s'arribà a establir un pla d'acció conjunta, aquest segur que degué passar per evitar que Mn. Cinto rebés socors econòmics directes, puix que hom temia que acabessin a la bossa de la vídua.

A finals de 1894, després d'una tempestuosa tardor plena d'incidents, retrets i de suposades «incomprensions» que ens estalviem de relatar en detall, el capellà poeta acceptà l'oferta que temps enrere li havia formulat reiteradament l'arxiduc Lluís Salvador de sojornar una temporada a Mallorca per escriure un poema sobre el místic Ramon Llull. Al costat de la vessant literària de cercar nous temes i ambients d'inspiració, Mn. Cinto aprofità l'estada per explicitar a l'arxiduc la seva trista situació i aconseguir d'aquest ajut econòmic. Assabentat d'aquest viatge i sospitant-ne la finalitat, Narcís Verdaguer no dubtà, dies més tard, a embarcar-se per anar a visitar l'arxiduc a la seva residència a Miramar²⁷. Com assenyala Joan Torrent, no sembla, però, que les paraules de Narcís Verdaguer

---

26. A la darrera carta que Mn. Cinto adreçà a Narcís Verdaguer des de la Gleva, avançant-se a les desfavorables consideracions que aquest trauria d'aquesta hipoteca en favor de Donya Deseada, li pregava que no acusés a ningú de la seva decisió. *Epistolari...*, op. cit., (1986), vol. IX, carta núm. 1068, p. 28 (la Gleva, 8 de novembre de 1894). Sobre l'entramat de la hipoteca de 1894, cal referir-nos novament a la brillant anàlisi que fa Josep JUNYENT I RAFART, «Estudi Preliminar» dins *Manuscrits verdaguerians...*, op. cit., ps. 289-297.

27. Un clar exemple del que dèiem abans respecte de l'intercanvi d'informació entre Narcís Verdaguer i el bisbe, el tenim en aquesta carta que, a principi de gener de 1895, el primer féu arribar a Morgades a propòsit del viatge de Mn. Cinto a Mallorca: «Si'l vinent dissapte tinc la sort de poguer veure a Vossencia, li retornaré aquella carta y, a demés, li indicaré una sospita sobre l'objecte de tant estrany viatge. Mes darres notícies son de que'l Marquès ha indicat de poch novament al Sr. Satrústegui son instint de que s'arregla lo dels deutes. Mes, aquest senyor està molt empenyat dels seus procediments dilatoris. Veyam que'ns ne donarà Deu.» Per la seva banda, el 31 de desembre de 1894, Morgades havia informat Narcís Verdaguer de l'arribada del seu cosí a la Gleva: «A pesar del frio he ido esta mañana a la Gleva deseoso de saber de Mn. Cinto. Está allí desde ayer bueno y templado. Por no exasperar no he pedido explicaciones que ya irán viniendo.» Citat per Joan TORRENT I FABREGAS, op. cit., ps. 229-230 i nota 15.

fessin l'efecte desitjat en el senyor de Miramar, puix que aquest no tan sols prosseguí la seva important donació de diners a l'admirat poeta, sinó que, a més, li revelà per carta la presència del cosí a Mallorca. Ben segur que aquest incident —seguit d'altres, com el que sembla que hi hagué la primavera de 1896 entorn del pla d'un tal Codinoyas—²⁸ degué alimentar en Mn. Cinto un enorme recel i una gran animadversió envers Narcís Verdaguer, mal confiança que no desaparegué mai més. A parer nostre, això explicaria en part que en els articles *En defensa pròpia* i en la colpidora correspondència que l'estiu de 1895 es creuaren tots dos, el poeta l'acusés de ser l'autèntic agulló de la seva desgràcia²⁹.

Abans que això no passés, se succeïren, seguint en aquest punt novament l'explicació de Joan Torrent, una sèrie de «factors decisius», d'entre els quals hom destaca l'actitud desentesa del marquès al socor econòmic demanat per l'exalmoïner i la retractació de la serventa Simona Aparicio, penediment en què aquesta ara acusava els dos cosins, Narcís Verdaguer i Mn. Güell, d'haver-la conduït davant Morgades per testificar falses calúmnies³⁰. Aquests elements excitaren la sensibilitat de Mn. Cinto i li feren creure que hi havia una conxorxa contra ell per recloure'l a l'asil de capellans, amb l'excusa que tenia pertorbades les facultats mentals. En aquest estat emocional d'excitació i just quan estaven a punt de complir-se dos anys de la seva peculiar estada a la Gleva, l'exalmoïner, exasperat per les dilacions de Satrústegui, assetjat pels creditors, malfant-se de parents i amics i cansat de l'actitud recriminatòria del bisbe, es decidí anar a Madrid per recordar al marquès la promesa inicial de pagar-li els deutes. La trobada amb l'antic protector no donà, però, els resultats esperats i el capellà poeta marxà, sense ni tan sols acomiadar-se dels marquesos, un altre cop cap a Barcelona. A Madrid, hi havia anat acompanyat de la vídua Duran i de la filla gran, Amparo, les quals segurament li aconsellaren ara de no tornar a la Gleva i d'esperar tranquil·lament a Barcelona veure passar els esdeveniments³¹.

Així doncs, fugitiu de la Gleva, desobeïnt en tots els punts les ordres de Morgades que li havia prohibit de relacionar-se amb la família Duran, Mn. Cinto, que el maig havia complert els cinquanta anys, es posà fora de la llei eclesiàstica. A la

28. Pel març de 1896, Narcís Verdaguer va recomanar per carta en dues ocasions al bisbe Morgades que rebés a un cosí de Mn. Cinto, de nom Codinoyas, que volia exposar-li un pla de reconciliació. Manuel MONJAS, *op. cit.*, p. 399 i seg. Tal com deixen entreveure els editors i crítics de l'*Epistolari*, aquestes gestions de Narcís Verdaguer a prop de Morgades podrien ser el motiu de les crítiques que, per aquelles dates, feia novament Mn. Cinto envers el seu cosí advocat, en una carta a Cosme Vidal en què li deia: «Mon cosí es qui está á la brecha sempre conrinant al Sor. Bisbe y al Marqués. Los catalanistes matexos se portaríen millor si no haguessen sentides y no sentissen sa mala llengua.» *Epistolari...*, *op. cit.*, (1986), vol. IX, carta núm. 1204, ps. 227-228 i nota 5 (Barcelona, febrer de 1896?).

29. «L'escandol tu l has mogut tot sencer; tu has donat les pedres á tots los que ns apedregan; tu ab telegrames y cartas excitas fa temps contra mi al Marques y al S. Bisbe; tu has fet ploure sobre mi les amenasses y ls colps y m has fet pendre la missa, cosa que motu propio may ho hauria fet lo superior.» *Epistolari...*, *op. cit.*, (1986), vol. IX, carta núm. 1125, ps. 118-119 (Barcelona, 13 d'agost de 1895).

30. De fet, fou mossèn Güell qui féu anar la serventa a explicar-ho al bisbe. Narcís Verdaguer es limità, pel que sembla, a escriure-ho a Mn. Cinto demanant-li segurament alguna explicació. Joan TORRENT I FABREGAS, *op. cit.*, p. 186.

31. *Id.*, ps. 239-268.

primeria de juny, adonant-se que la policia el seguia cregué que es trobaria més segur a casa de Donya Deseada. De fet, Morgades, esgrimint un dels articles del Concordat, havia instat el governador civil a detenir el capellà rebel i a retornar-lo a Vic, propòsit, però, que, després d'una temptativa fallida, el mateix governador decidí aturar. El 15 de juny Mn. Cinto envià un ultimàtum a Morgades: si la idea de fer-lo pres prosseguia (iniciativa que, curiosament, no atribuïa al bisbe, sinó a algú altre que per ara no anomena, tot i que més tard deixarà entreveure que es tractava de Narcís Verdaguer), li deïa, «estich disposat a anar pels carrers de Barcelona entre gent d'armes, com Jesuscrits pel carrer d'Amargura.»³² Amenaçava, doncs, amb l'escàndol públic. L'endemà mateix Morgades li pregà que tornés a Vic, que encara hi havia temps d'arreglar-ho. Però al costat d'aquestes esperançadores paraules, el bisbe cometia l'error —potser clau— d'esmentar el tribunal eclesíastic, és a dir, la gairebé segura suspensió *a divinis*³³. Aquesta possibilitat causava un veritable horror en el capellà rebel, que s'hauria vist privat de la seva única font d'ingressos, a banda, és clar, del fortíssim cop moral que això representava. I aquest pànic, al costat d'un decidit propòsit per sortir de l'aïllament públic en què es trobava i de desafiar els seus *perseguidors*, portà Mn. Cinto a escriure el famós *Comunicat* que el dia 17 de juny publicà «El Noticiero Universal» a primera pàgina. Amb aquest escrit posava la primera pedra de l'obra vindicativa *En defensa pròpia*, la qual, com afirma Ricard Torrents, «s'aguanta a la llista dels millors títols que va donar el primer periodisme modern català»³⁴.

El millor testimoni de l'impacte i el desconcert que ocasionà entre amics i propers aquest primer escrit de Mn. Cinto, ens el dona segurament la carta que Narcís Verdaguer escriu, el 6 de juliol de 1895, a l'escriptor lorenès Maurice Barrès (1862-1923), qui recentment havia visitat Catalunya i de qui els elements joves del catalanisme conservador del Centre Escolar Catalanista i de la Lliga de Catalunya envejaven el tipus d'intervenció intel·lectual i política³⁵. L'enorme

32. *Epistolari... op. cit.*, (1986), vol. IX, carta núm. 1099, p. 73-74 (Barcelona, 15 juny 1895). En el darrer article de la segona sèrie d'*En defensa pròpia. Un sacerdot perseguit*, publicat a «La Publicidad» el 21 de novembre de 1897, insinua la participació de Narcís Verdaguer en aquest complot per prendre'l quan escriu: «Planyent-se de que ni amb los ternals d'una ordre del govern m'havien pogut arrencar de Barcelona. [Verdaguer i Callís] exclamà ple de quimera: *L'única equivocació que ha tingut lo Bisbe de Vic en aqueix assumpte, és creure que el governador era una persona formal*. Per què no era una persona formal? ¡perquè no havia volgut arrossegar a son cosí al manicomi!» Jacint VERDAGUER, *En defensa pròpia* (Barcelona, Edicions La Magrana, 1994), a cura de Lluïsa Plans, p. 145.

33. Ara bé, volem precisar que coincidim amb l'anàlisi exculpatòria de l'actuació de Morgades en l'afer Mn. Cinto que fa Junyent a l'estudi tantes vegades esmentat, arguments que, en bona part, recull Jordi Figuerola a les succintes pàgines que dedicà a aquest tema dins l'obra *El bisbe Morgades i la formació de l'església catalana contemporània* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994), ps. 488-492.

34. Ricard TORRENTS, *A propòsit d'un article inèdit d'«En defensa pròpia»*, «Anuari Verdaguer», 1991 (1992), p. 37. Respecte de l'article inèdit «Pecati original» localitzat per Torrents i la qüestió integrista que suscita, nosaltres, però, no donem gaire credibilitat als arguments de Mn. Cinto en el seu desig de polititzar l'afer.

35. Cal no oblidar, a més, la connexió de Barrès amb el cercle de poetes provençalistes deixebles de Mistral i el lideratge que entre la joventut nacionalista francesa exerceix l'autor de *Les Déracinés* com a mínim fins a començament de la dècada següent, moment en què és rellevat pel monarquisme de Charles Maurras i la seva Action Française. A aquests aspectes ens hem referit en la nostra tesina *El catalanisme conservador... op. cit.*, ps. 75-86; un petit avenç de la correspondència inèdita entre M. Barrès i N. Verdaguer en l'article periodístic *Maurice Barrès en Catalunya*, «La Vanguardia» (29 d'abril de 1996), p. 18.

ressò que l'esmentat *Comunicat* de Mn. Cinto havia tingut no sols a Catalunya, sinó àdhuc per tot Espanya, devia fer pensar a Narcís Verdaguer que tal vegada Barrès o, amb més probabilitat, els felibres n'havien d'estar al cas. A més, cal tenir en compte que els rumors sobre l'afer corrien de boca en boca i que el periòdic «La Dépêche», de Perpinyà, el dia 20 de juny, havia inserit una gasetilla informant fantasiosament sobre el tema³⁶. Per aquesta raó, és probable que Narcís Verdaguer pensés que fent certes confidències a Barrès sobre l'escàndol del seu parent aquest tard o d'hora ho faria saber als seus amics felibres (alguns residents a París, com Paul Mariéton) i probablement al mateix Frederic Mistral. A parer nostre, aquest propòsit no desqualifica, en cas de ser cert, la versió que succintament oferia de l'afer Narcís Verdaguer; una interpretació dels fets, d'altra banda, no gaire llunyana de la realitat si acceptem algunes modificacions en el llenguatge de l'època. Vegem-ho.

«Je ne vous ai pas écrit auparavant parce que j'ai eu à subir des grands chagrins à causa d'un évènement qu'ont fait du domaine public les indiscretions de la presse. Mon cousin, le poète et prêtre Jacinthe Verdaguer a publié dans un journal de Barcelone une lettre qui a causée une vive émotion. C'était comme un genouissement et un cri d'au secours! poussés par un homme en proie à des horribles persecutions. L'effet produit par cette publication a été retentissant, comme le faisaient prévoir la grande renommée de poète et de saint, dont jouit dans toute l'Espagne l'auteur de *L'Atlantide* et des *Chants mystiques*. ¿Est-il devenu fou? Voilà ce qu'on se demande. Quand à moi j'ai des raisons pour m'en douter. Cependant, il n'est pas plus celui qu'il était jusqu'à present. ¿Et alors? J'y perds ma tête; mais je suis devenu à demi convaincu d'une chose bien étrange: Ici nous avons des satanistes; mon cousin a subi et subis encore, malheureusement, l'influence de deux femmes, qu'on ne peut pas même supposer (attendu le profond et inaltéré mysticisme de mon cousin) explicable par des motifs sensuels; mon cousin était la réputation la plus élevée et la plus édifiante qu'il y eusse parmi le clergé espagnol... Y'aimerais à parler sur ce cas, très étonnant, qui passionne la Catalogne, et qui m'a fait et me fait encore souffrir beaucoup, avec l'auteur d'*En route*... [?] Parce que, enfin, j'ai le soupçon qu'il y a là dedans du satanisme.»³⁷

Volem fer notar que si Narcís Verdaguer hagués pretès amb els comentaris d'aquesta missiva desprestigiar son cosí hauria posat l'accent en la possible (de fet acceptada en el sentit popular del terme) «bogeria» del poeta. I, tanmateix, per

36. Trec aquesta informació de l'*Epistolari...*, op. cit., (1986), vol. IX, p. 81, nota 2 (Barcelona, 17 de juny de 1895).

37. Disposo d'una còpia d'aquesta carta, entre d'altres d'escrites per Narcís Verdaguer, que ha tingut l'amabilitat d'enviar-me la conservadora en cap de la Biblioteca Nacional de França, Marie-Odile Germain, autora, juntament amb Françoise Callu, del recull *Correspondance Maurice Barrès. Lettres reçues per M. Barrès entre 1874 et 1923* (París, BNF, 1992).

bé que reconeix que Mn. Cinto no era ben bé el mateix des de feia temps, no dona gaire crèdit a aquesta possibilitat. Encara és més taxatiu en rebutjar l'esllavissament «sensual» del poeta en mans de Donya Descada o de la filla gran, Amparo, vident i dona «endimoniada». Les dues coses ens semblen importants de remarcar-les, perquè més tard Mn. Cinto acusarà Narcís Verdager, en la correspondència que l'estiu de 1895 es creuaran, d'haver trompetejat per tot Espanya aquestes dues difamacions³⁸. En canvi, en aquesta curta missiva, Narcís Verdager esbossava un camí potser encertat, però molt relliscós, en parlar de «satanisme», sobretot tenint en compte que ni Barrès ni els altres possibles receptors del missatge no coneixien els detalls del cas i que, per tant, aquesta explicació, que tan sols s'anunciava a la carta com un flaix, havia de resultar-los sorprenent i enigmàtica, segurament incomprendible. A parer nostre, amb l'al·lusió al satanisme Verdager i Callís es referia al fet que Mn. Cinto semblava mentalment possés, no oblidem, seguint a Jesús Pabón, que les *epidèmies de possessió*, fenomen de l'Europa moderna, havien tornat a manifestar-se amb una renovada intensitat al llarg del segle dinou i que a Barcelona n'hi hagué una darrera entre 1888 i 1893, és a dir, els anys en què Mn. Cinto havia actuat juntament amb Mn. Güell i pare Piñol d'exorcista³⁹. Amb tot, el crèdul del mossèn no estava pas *endimoniat*, sinó que més aviat el que s'hauria produït és una alteració de la seva personalitat sota la fatal influència d'aquells grups sectaris de la Casa de l'Oració i l'altre, més misteriosos, de Vallcarca dels Penitents.

Malauradament, en les cartes que, posteriorment, Narcís Verdager escriu a Barrès, en els anys 1897 i 1913, no hi tornaria a fer cap més referència al cas de Mn. Cinto. Tampoc no n'escriuria una sola ratlla als felibres amb els quals mantenia més relació (Màrius André, qui entre 1894 i 1898 es troba a Barcelona treballant en el consolat francès, Jules Veran, Pau Coiffinières o Justí Pepratx). Sens dubte, el fort impacte emocional de les gravíssimes acusacions que rebé, primer, en la sèrie d'onze articles que, sota el títol genèric *Un sacerdot calumniat*, Mn. Cinto publicà a «La Publicidad» durant l'agost de 1895, i, un altre cop, dos anys més tard, entre l'agost i el desembre de 1897, en la segona sèrie intitulada *Un sacerdot perseguit*, el degué deixar moralment abatut⁴⁰. Creiem, a més, que

38. «Tu has pagat la honra que t donà mon nom fent caure sobre mi la deshonra de que so boig y fentho trompetejar per tot Espanya. Encara mes, partidari de que "s'ha de dir lo que es y lo que no es", son tos mots, y del "calumnia que alguna cosa queda" de Voltaire, has posat sobre mos cabells blancs taques horribles y sospites maliciosas de cosas pitjors, que si fossin veritat tu havias de callar.» *Epistolari...*, op. cit., (1986), vol. IX, carta núm. 1125, p. 119 (Barcelona, 13 d'agost de 1895).

39. Jesús PABÓN, *El drama de Mosén Jacinto* (Barcelona, Alpha, 1954), p. 154 i ss.

40. Tal com explica Lluïsa Plans a la *Introducció* de la sèrie d'escrius de Jacint VERDAGUER, *En defensa...*, op. cit., ps. 39-40, la primera sèrie, *Un sacerdot calumniat*, «és una narració autobiogràfica i comença quan [Mn. Cinto] Verdager entra al servei del marquès de Comillas, com a capellà de vaixell, continua explicant tota la seva vida al costat d'aquesta família, i acaba relatant el seu drama personal, que culmina amb la prohibició de dir missa. Fa, per tant, un recorregut i el tanca en el mateix punt on l'ha començat. En la segona sèrie [*Un sacerdot perseguit*] recupera els temes de l'anterior, però el to és més cotudent. El conjunt dels articles són molt més ideològics, perquè hi reivindica els drets que considera que té com a sacerdot que s'ha vist traït, reafirma la seva posició com a personatge important en la vida cultural del país, i raona el seu comportament aportant cites de sants i de l'Evangeli. El motiu és també cridar l'atenció sobre el seu estat, després de dos anys d'infuuctuoses temptatives per regularitzar la situació canònica.

l'escàndol afectà també la seva participació en el moviment catalanista, si més no en els actes públics durant els primers anys, com ho indica que es retragués de participar a l'assemblea d'Olot convocada per la Unió Catalanista a finals de juny de 1895, on tenia l'encàrrec de defensar una de les bases del document⁴¹. Com explica Francesc Cambó, aquest silenci no fou trencat fins a l'assemblea de Girona, dos anys més tard, on Narcís Verdaguer «accedí a parlar després d'uns anys de retraïment».⁴²

Atesa la rellevància que té per al tema que estem tractant, creiem que val la pena de reproduir aquí l'escrit en què, gairebé de manera monogràfica, Mn. Cinto acusava Narcís Verdaguer de ser el gran confabulador de la seva tragèdia. Correspon a l'article publicat l'11 d'agost de 1895, amb el número VII de la sèrie *En defensa pròpia*, i diu:

«No havia entrat encara en la lluita qui, havent rebut més bé i majors proves d'estimació de mi, m'ho havia de pagar organisant-la com a advocat i cap de colla, acostant los elements dispersos i reclutant-ne de nous, especialment entre persones benivolgudes, per a enfonsar-me. Aqueix, com tothom sap, és don Narcís Verdaguer, cosí meu, que al venir a estudiar a Barcelona rebí en ma casa amb los braços oberts com un germà petit que m'enviava la Providència, a les portes de la vellesa, per recollir mos llibres, papers i somnis a mig descloure, única herència que podia deixar-li al morir. Doncs ell, tan fidel i afectuós quan en dies de bonança jo navegava vent en popa, en la mateixa nau del Marquès de Comillas, al veure'm caure, se'm caragirà i posà davant de mos enemics; vegent-me martiritzar amb paraules i obres, se posà a guiar a mos botxins, i em teixí amb ses pròpies mans una corona d'espines que m'ha fet envellir en un any i no m'ha portat a la sepultura perquè la Mare de Déu me sostenia. Ell és l'atiador del foc terrible d'injúries i maledicència que ha estat a punt de devorar-me. Ell, de paraula, amb cartes i telegrams, ha punyit al Marquès i a Sa Il·lustríssima fins a encendre'ls en guerra comuna contra llur addicte capellà, i partidari de que *s'ha de dir lo que és i lo que no és*, i de que *quan convé s'ha de mentir* i de la màxima de Voltaire «Calúmnia que alguna cosa ne queda», no ha parat fins a obligar al bondadós prelat a donar-me un colp de crossa, cosa que no hauria fet *motu proprio*.»⁴³

Hi ha, però, un agreujament que radicalitza el seu articulisme combatent, i és el de l'extrema pobresa en què viu en aquests moments, a canvi de la llibertat de continuar residint amb la família Duran a Barcelona. [Mn. Cinto] Verdaguer no vol tornar a Vic, tot i els consells dels amics i els continuats requeriments del bisbe Morgades per fer que torni a la seva diòcesi. Si la primera sèrie és una explicació, la segona és una interrogació contínua.»

41. Jordi LLORENS, *La Unió Catalanista...*, op. cit., p. 303.

42. Francesc CAMBÓ, *Memòries (1876-1936)* (Barcelona, Alpha, 1981), p. 49.

43. Ens hem servit de l'esmentada edició a cura de Lluïsa Plans. *Id.*, ps. 58-59. En l'article núm x de la mateixa sèrie, Mn. Cinto acusarà també Narcís Verdaguer, primer, d'enviar-li missatgers amb la missió «ridícula» d'esperguir-lo, i, segon, de ser l'autor del solt anònim publicat al periòdic «La Unió Catò-

El trencament de Mn. Cinto amb Narcís Verdaguer fou radical. Aquell li acabà exigint per via judicial el retorn dels llibres i els papers que el seu cosí guardava de l'època en què el capellà s'allotjava ocasionalment en el pis del carrer Duc de la Victòria. Com escriu Torrent i Fàbregas, «Narcís Verdaguer es negà a fer-ho, en una carta afectuosa en la qual, oblidant tot el passat entre ells, li ofería hostatge permanent a casa seva»⁴⁴. Dos anys més tard, en la segona sèrie d'*En defensa pròpia*, començada l'agost de 1897 i intitulada *Un sacerdot perseguit*, Mn. Cinto reiterarà les acusacions i les crítiques als vells amics i als parents. En un dels articles segurament més coneguts, intitulat *Llorens espinosos*, després de narrar la seva coronació poètica a Ripoll en mans de Morgades amb la complicitat de Jaume Collell i Narcís Verdaguer (contraposada a la coronació d'espines de què ara era objecte), acusa aquells tres d'haver-lo utilitzat per beneficiar-se dels favors del marquès de Comillas. A Collell, li retreu el fet d'haver obtingut una canongia «i potser esperar alguna cosa més». A Narcís Verdaguer, d'esperar-ne una altra, però que «per justos judicis de Déu no ha obtinguda». I al doctor Morgades, que defineix com a «amic sempre de gent de bossa», l'acusa d'haver-se aprofitat de «la bona ocasió que se li presentava de fer un servei a la primera bossa d'Espanya, quals recomenacions tenien molta influència en les altes esferes, fins per si mai somniàs ornar-se amb flors de púrpura i prendre lo lema dels verdosos magraners de son jardí: *purpurea ex viridi*.» L'existència d'un complot apareixia així als ulls de l'embogit capellà com un fet d'una aclaparadora evidència: «rara coincidència! los tres mateixos homes que s'havien unit per coronar la víctima, s'havien d'aliar per descoronar-la d'espines»⁴⁵.

Aquesta segona tanda d'*En defensa pròpia*, composta de vint-i-sis articles, es publicarà en el diari «La Publicidad» al llarg de quatre mesos, fins al 21 de desembre de 1897, moment en què Mn. Cinto la suspèn provisionalment per a anar-se'n a Madrid, on entra en contacte amb els frares agustins de El Escorial, els quals, amb l'objectiu de rehabilitar-lo, aconsegueixen un acord amb Morgades —prèvia retractació de Mn. Cinto— que permet que li sigui retornat el permís de dir missa i de residir a Barcelona. Poc més tard, el bisbe Català li trobarà un petit benefici a la parròquia de Betlem, a la Rambla; la ironia volia que fos al davant mateix de l'anterior residència on al llarg de 13 anys Mn. Cinto havia oficiat de capellà particular i protegit dels marquesos de Comillas.

Davant l'escàndol aixecat pels escrits del capellà poeta en «La Publicidad», entre la premsa catòlica i conservadora hi hagué, com és ben sabut, la consigna —no escrita— d'evitar referir-s'hi, de no alimentar el mullader en què es banyaven els òrgans republicans i anticlericals. El bisbe Morgades arribà a escriure

---

lica». *Id.*, ps. 65-67. Per la seva banda, Narcís Verdaguer negarà aquestes i d'altres insinuacions «calumnioses» en la correspondència privada amb el capellà poeta que es creuaren l'agost de 1895. *Epistolari...*, *op. cit.*, (1896), vol. IX, especialment carta núm. 1130, ps. 127-129, (Barcelona, 16 agost 1895).

44. Joan TORRENT I FÀBREGAS, *op. cit.*, ps. 325-326. Sembla que, posteriorment, també la muller de Narcís Verdaguer, Francesca Bonnemaison, féu pel seu compte alguns intents perquè Mn. Cinto tornés amb la família legítima sota les condicions que ell establís. Dec aquesta informació al Sr. Manuel Rucabado i Verdaguer, a qui li ha estat transmesa per tradició familiar.

45. Jacint VERDAGUER, *op. cit.*, ps. 71-73.

una pastoral sobre l'afer, però, finalment, decidí no publicar-la. A «La Veu de Catalunya», no hi trobem cap petjada de l'afer, cap referència subtil. Tal com recull Francesc Cambó, qui des de 1897 passava moltes hores a casa dels Verdaguer, primer, en tant que passant i, després, com un dels millors amics de la família, aquells foren uns anys d'enorme «amargor» per a Verdaguer i Callís en l'«immens sacrifici d'acceptar callat els vituperis que amb un sol mot hauria pogut desfer...»⁴⁶.

Com va escriure Jesús Pabón, la politització de l'afer estava servida: enfront del bisbe Morgades i l'església es col·locava la figurava del doctor Turró, representant de la ciència i l'anticlericalisme, enfront de Narcís Verdaguer, «advocat dels burgesos» i enemic principal de Mn. Cinto, l'esquerranisme del també jurista Joan Moles⁴⁷. Així les coses, el cert del cas és que la brillant prosa periodística del capellà rebel al costat d'unes revelacions certament escandaloses per a la mentalitat de l'època, bel·ligerància que contrastava amb el mutisme del bisbe i dels parents, donà ales a la demagogia populista i alimentà una de les campanyes més sorolloses de la fi de segle. Ben segur que tot el que succeí degué d'inquietar enormement els elements del catalanisme catòlic, que, de sobte, veien com la figura més important de la Renaixença s'ensorrava i queia en mans contràries.

En els darrers quatre anys de la vida de Mn. Cinto, no es produí cap acostament a Narcís Verdaguer ni tampoc a Collell, fet que contrasta amb la completa reconciliació que, «almenys en aparença», sí que es produí amb Morgades, que després de la mort de Català havia estat nomenat bisbe de Barcelona⁴⁸. Tan sols el capellà reconeixia en privat, en demanar-li si es penedia de les greus acusacions que havia repartit entre parents i vells amics en els escrits periodístics, que s'havia deixat endur per la incontinència de la seva ira. Des d'aquelles tristes jornades de difamacions i calúmnies, ni Collell ni Narcís Verdaguer volgueren sortir de llur «actitud discretíssima» i, el 1902, es negaren a prendre part en la lamentable «brega» que s'organitzà a l'entorn del moribund a vil·la Joana⁴⁹. Amb tot, quan es féu pública la situació de misèria en què vivia el vell amic i parent i la gravetat de la seva malaltia, aquests li feren arribar un donatiu de 100 pessetes⁵⁰.

En morir Mn. Cinto, ni l'un ni l'altre tingueren ànims ni coratge suficient com per assistir al multitudinari enterrament que el poble i les autoritats de Barcelona dispensaren al poeta⁵¹. Assenyalem, a més, que la rectificació a darrera hora,

46. Francesc CAMBÓ, *Memòries...*, op. cit., p. 50-51.

47. Jesús PABÓN, op. cit., p. 39 i seg.

48. Joan TORRENT I FABREGAS, *Jacint Verdaguer. Resum biogràfic* (Barcelona, Barcino, 1977), p. 76 i seg.

49. Josep PEREÑA, *Els darrers dies de la vida de Jacint Verdaguer* (Barcelona, Barcino, 1955), p. 163.

50. *Id.*, p. 126.

51. Respecte de l'enterrament de Mn. Cinto, hi ha una anèdocta, segons la qual Narcís Verdaguer seguia el pas del sepeli des de casa seva, al carrer de Montsió 3bis, principal, un estret carrer perpendicular al Portal de l'Àngel, gràcies a les notícies que li anava donant el seu nebot Màrius Verdaguer i Travesí, qui li deia: «encara va passant gent, encara n'hi passa molta. Encara?», demanava Narcís Verdaguer, «sí encara», responia el nebot que s'ho mirava des del balcó de l'habitació del seu oncle. I quan aquest li anuncià que passava el fèretre de Mn. Cinto, llavors Narcís Verdaguer no va poder contenir el plor. Dec també aquesta informació al Sr. Manuel Rucabado i Verdaguer.

enmig d'una novel·lesca nit de tempestat a vil·la Joana, de les disposicions testamentàries de Mn. Cinto fou interpretada —i escampada als quatre vents per en Moles, en Turró i la família Duran— com la prova fefaent que, «en el darrer instant, [el poeta] no s'havia retractat de res.»⁵² Enormement dolguts per tot el que havia passat i per tot el que s'havia dit, i tossuts com eren, Jaume Collell i Narcís Verdaguer devien encara sentir-se fortament contrariats i decebuts per l'apropiació de la figura i el mite de Mn. Cinto que feien la família adoptiva dels Duran i per aquells personatges que, políticament, eren contraris al catalanisme catòlic que tant havia ajudat a difondre el difunt capellà en la seva millor època com a poeta.

---

52. Joan TORRENT I FÀBREGAS, *op. cit.*, p. 84.